

*Л. М. Бондар,
н. с. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
Н. С. Плужнікова,
зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

ПЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено основні аспекти формування інформаційного ресурсу неперіодичних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, проаналізовано результати моніторингу джерел комплектування книгозбірні у 2005–2009 рр.

Ключові слова: комплектування бібліотек, інформаційний ресурс, джерела комплектування, обов'язковий примірник, дари, книгообмін, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Одним із найважливіших чинників, які впливають на формування інформаційного суспільства, є стан інформаційних ресурсів. Термін «інформаційні ресурси» почав широко використовуватись з кінця 70-х років ХХ століття. У Законі України «Про Національну програму інформатизації» інформаційний ресурс визначено як «сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)» [1, с. 4]. Бібліотечна енциклопедія трактує поняття «інформаційні ресурси (ІР)» як сукупність даних, які отримані та накопичені в процесі розвитку науки і практичної діяльності людини для багатоцільового використання в суспільному виробництві та управлінні, зафіксовані на будь-якому носії інформації [5, с. 427–428]. Деякі вчені ототожнюють поняття «інформаційні ресурси» та «документні ресурси». Зокрема, Ю. М. Столяров вважає правильним вживання терміна «документні ресурси», які визначаються як інформаційні за суттю і документні за фізичним втіленням [15, с. 18]. Нами використовується поняття «інформаційні ресурси».

Розробка теоретичних, науково-методичних, організаційних і технологічних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки та освіти на базі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського відповідно до змінюваних інформаційних потреб суспільства є головною метою НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), яка здійснювалася впродовж 2006–2010 рр. Згідно з поставленою метою роботу було організовано за такими напрямками НДР:

- розробка теоретичних та методологічних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки та освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- вивчення інформаційних потреб суспільства в інформаційному ресурсі з психолого-педагогічних питань;
- розробка моделі всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- визначення учасників координації щодо забезпечення повноти комплектування документного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек освітянської галузі;
- визначення напрямів і методів формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- розкриття змісту всеукраїнського інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі;
- надання доступу до всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу.

У межах наукового дослідження фахівці відділу наукового комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вивчили наукові праці, що розкривають теоретичні, методичні та організаційні засади формування інформаційних ресурсів; визначали напрями і методи формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі; сформували коло учасників координації щодо забезпечення повноти комплектування документного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек галузі. Аналізуючи джерельну базу (праці таких учених, як Н. М. Кушнарєнко [7], П. І. Рогова [9], М. С. Слободяник [10], А. А. Соляник [11; 12; 13], Ю. М. Столяров [14; 15], О. В. Воскобойнікова-Гузєва [6], Я. О. Чепурєнко [16; 17] та інші), фахівці дійшли висновку, що в них розглядаються загальні теоретичні та практичні питання щодо комплектування бібліотек у контексті розвитку глобальних інформаційних процесів, методології корпоративного документообігу, пошуку нових джерел комплектування. З питань формування саме психолого-педагогічного ресурсу дослідження не проводились. Тому вивчення наукових праць відчизняних авторів, помножений на власний практичний досвід, дав підстави для розробки ефективних методичних та організаційних засад найповнішого формування інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – наймолодша бібліотека серед вітчизняних державних бібліотек, якій у 2009 р. виповнилося 10 років від дня заснування. Науково-дослідна робота – один з основних напрямів діяльності книгозбірні. Набутий з моменту заснування статус наукової установи зобов'язує бібліотеку до реалізації наукових проєктів з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформатизації [9].

Для визначення напрямів і методів формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі у відділі

наукового комплектування фондів щорічно проводиться моніторинг шляхів комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського неперіодичними виданнями, а саме: обов'язковим примірником документів психолого-педагогічного напрямку, виданнями інститутів НАПН України, з книготорговельної мережі, дарів та видань, отриманих завдяки книгообміну.

Здійснений аналіз джерел надходження продемонстрував, що на сьогоднішнім станом документів психолого-педагогічного напрямку займається в Україні 2450 видавництв та видавничих організацій. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» [4] до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського обов'язковий примірник надсилають 1067 установ, що становить 44 % від усіх суб'єктів видавничої діяльності (це на 546 суб'єктів більше, ніж у 2006 р. – на початку проведення НДР). З них: видавництв – 678; ВНЗ I-IV р. а. – 190; ІППО – 18; установ НАПН України – 19; інших установ та організацій – 162.

У ході дослідження також було виявлено, що комплектування фондів бібліотеки обов'язковим примірником психолого-педагогічного напрямку за період 2006–2010 рр. становить, в середньому, 48 % від загального надходження неперіодичних видань. Для порівняння зазначимо, що у 2006 р. ця цифра становила 40 % від загального надходження неперіодичних видань. Отже, позитивна тенденція є, хоча і незначна. Необхідно зазначити, що держава якнайбільше має бути зацікавлена у збереженні свого національного надбання, тому потрібно застосовувати штрафні санкції до тих установ, які ухиляються від виконання законів [8], натомість надавати видавничі пільги тим організаціям, які дотримуються «букви» закону, та організовувати моніторинг виходу друком обов'язкових примірників документів.

Збільшення кількості респондентів, що надсилають свою друковану продукцію до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, стало можливим завдяки налагодженню зв'язків між відділом наукового комплектування фонду бібліотеки та книговидавничими організаціями України шляхом листування, телефонних переговорів і особистих зустрічей під час різних книжкових форумів.

Фахівці відділу не тільки ведуть ретельну роботу щодо виконання видавництвами Закону України «Про обов'язковий примірник документів» [2], а й шукають альтернативних шляхів для забезпечення максимального поповнення фонду книгозбірні. Вони відвідують презентації, книжкові виставки, зустрічі, на яких інформують учасників заходів про діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського як національного книгозбирання з питань педагогіки та психології.

Вагомою складовою у формуванні інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є надходження від інститутів НАПН України. Повнота комплектування виданнями цих установ, за результатами моніторингу 2005–2009 рр., в середньому становить 63 % від запланованих Ака-

демією видань (2005 р. – 66 %, 2006 р. – 57 %, 2007 р. – 65 %; 2008 р. – 63 %; 2009 р. – 66 %). Працівники відділу відвідують інститути НАПН України, проводять практичну і роз'яснювальну роботу з кожним науковцем, готують листи, звернення до президента НАПН України з проханням взяти під свій контроль виконання постанови Президії АПН України від 21 травня 2002 р. протокол № 1-7/5-81, де в пункті 2.2 зазначено зобов'язати всіх директорів структурних підрозділів АПН України надавати ДНПБ України ім. Сухомлинського в кінці кожного календарного року примірник звіту про науково-організаційну діяльність та примірники надрукованих праць цих підрозділів» та виконувати постанову Президії АПН України від 14 листопада 2006 р. [3] про отримання ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського від інститутів НАПН України обов'язкового примірника документів. Директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогова, згідно з постановою, раз на рік доповідає на Президії НАПН про результати проведеного моніторингу повноти комплектування фондів виданнями інститутів НАПН України.

Необхідно зазначити, що система заходів, проведених бібліотекою щодо збільшення надходження обсягів наукових видань НАПН України, дала свої позитивні результати у 2005, 2007 та 2009 рр., хоча у 2006 і 2008 рр. простежується спад обсягів надходжень.

Здійснений аналіз дав підстави стверджувати, що наукові співробітники інститутів і наукових установ НАПН України виконують вищезгадані постанови Президії частково у зв'язку з тим, що друк документів здійснюється за рахунок коштів автора. Як наслідок, весь наклад друкованої продукції повністю забирається з друкарень науковцями і жоден примірник не надсилається до бібліотеки. Це негативно впливає на повноту комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського науковими виданнями НАПН України. Тому гостро постає проблема державного фінансування як книговидавничої справи, так і доукомплектування бібліотек.

Значним джерелом поповнення фондів головної книгозбірні освітянської галузі є дари установ, видавництв, асоціацій, благодійних фондів та окремих осіб. Упродовж п'яти років до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як дар надійшло 5593 примірники документів (2005 р. – 1069 прим.; 2006 р. – 1674; 2007 р. – 1336; 2008 р. – 862; 2009 р. – 652), що становить 20 % від загального надходження неперіодичних видань.

Ще одним джерелом формування галузевого інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є обмінно-резервні фонди бібліотек. На взаємовигідних умовах ведеться книгообмін документами між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та національними, державними, центральними бібліотеками, зокрема Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Національною парламентською бібліотекою України, Національною науковою медичною бібліотекою України, Державною науково-технічною бібліотекою України, Публічною бібліотекою імені Лесі Українки (м. Київ), а також з Державною науково-педагогічною бібліо-

текою ім. К. Д. Ушинського (Росія). Упродовж 2005–2009 рр. завдяки книгообміну до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надійшло 1607 примірників документів (2005 р. – 357 прим.; 2006 р. – 459; 2007 р. – 188; 2008 р. – 359; 2009 р. – 244), що становить 6 % від загального надходження документів до бібліотеки. Значну увагу приділяє ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського налагодженню міжнародного книгообміну з педагогічними бібліотеками колишнього Радянського Союзу, але його розвитку заважає нестабільність фінансування на придбання літератури для обміну, а головне, її відправки за кордон. Не сприяють розвитку книгообміну і непорозуміння з Київською регіональною митницею через відсутність нового чинного законодавства.

Останніми роками держава приділяє значну увагу встановленню та поглибленню культурних зв'язків з українцями, що проживають за її межами, а також популяризації здобутків української культури у світі. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підтримує зв'язки з українською діаспорою США, Канади, Австрії. До обмінно-резервного фонду надходить література від Української вільної академії наук у США (1061 примірник видань, серед яких твори В. Винниченка, С. Петлюри, Д. Гуменної та ін.); літературно-мистецького клубу імені Василя Симоненка у Мельбурні (альманах «Новий обрій», ч. 12), Яра Славутича, Богдана Мельника (Канада), О. Тарнавської (Австралія). Це важливі видання, але для створення повноцінного галузевого ресурсу необхідні надходження із зарубіжних освітніх установ видань психолого-педагогічної тематики. Напрямок міжнародного книгообміну необхідно розвивати як шляхом законодавчо закріпленого фінансування, так і шляхом особистої участі науковців НАПН України, фахівців зарубіжних педагогічних наукових закладів, оскільки забезпечення повноти інформаційного ресурсу – це робота не тільки бібліотекарів, а й користувачів.

Через незабезпечення державного фінансування практично відсутнє одне із вагомих джерел комплектування фонду – закупівля з книготорговельної мережі. Саме це джерело забезпечує фонд бібліотеки документами, виданими в країнах близького та далекого зарубіжжя. Директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогова щорічно виділяє зі спецрахунку бібліотеки кошти на придбання документів психологічної та педагогічної тематики, завдяки чому впродовж п'яти років у книготорговельних організаціях було придбано 611 примірників документів (2005 р. – 72 прим.; 2006 р. – 12; 2007 р. – 73; 2008 р. – 308; 2009 р. – 146), зокрема підручники та монографії з Росії. Але цих коштів вкрай недостатньо для придбання необхідної кількості видань, щоб повноцінно задовольнити інформаційні потреби користувачів книгозбірні.

Загальна картина моніторингу обліку документів (без періодичних видань) за джерелами надходжень до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж п'ятирічної діяльності в контексті НДР продемонстрована на діаграмі (рис. 1).

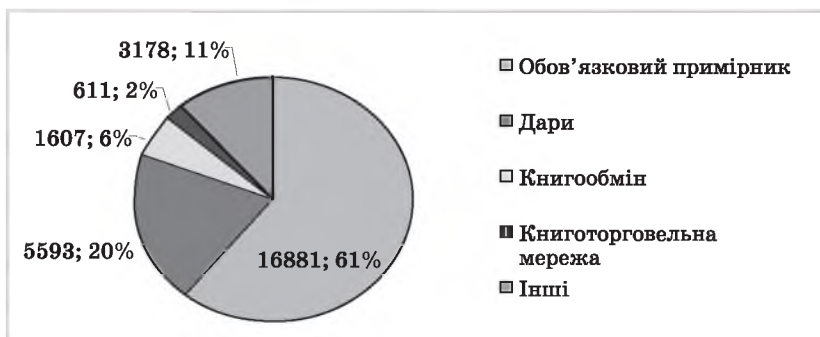

Рис. 1. Розподіл надходжень документів до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за джерелами комплектування

Для створення повноцінного всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та для усунення проблем у його формуванні необхідно:

1) неухильний контроль держави щодо виконання видавництвами та видавничими організаціями постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» [4];

2) відповідальна участь усіх науковців НАПН України у формуванні галузевого інформаційного ресурсу;

3) систематичне та повноцінне цільове державне фінансування передплати періодичних видань та закупівлі документів із книготорговельної мережі, регламентоване окремими статтями державного та місцевих бюджетів;

4) організація всеукраїнського та міжнародного книгообміну з провідними бібліотеками держави і світу шляхом відповідного державного фінансування;

5) створення всеукраїнської системи оповіщення про підготовку та вихід друком галузевих видань.

Література

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України : за станом на 10 лип. 2002 р. – К. : Парламент. вид-во, 2002. – 19 с.
2. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур'єр. – 13 трав. – С. 1–3.
3. Про організаційну і науково-методичну роботу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : постанова Президії Академії педагогічних наук України від 14 листоп. 2006 р., протокол № 1–7/12–318. – К., 2006. – 1 с.
4. Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів : постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2–4.

5. *Воройский, Ф. С.* Информационные ресурсы / Ф. С. Воройский // Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. – М., 2007. – С. 427–428.
6. *Воскобойнікова-Гузєва, О.* Інформаційний моніторинг документного потоку як складова бібліотечно-інформаційного сервісу / Олена Воскобойнікова-Гузєва // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 113–120.
7. *Кушнарєнко, Н. М.* Розвиток ідей координації комплектування бібліотечних фондів у вітчизняному бібліотекознавстві / Н. М. Кушнарєнко // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1979. – Вип. 19. – С. 81–88.
8. *Михайловська, Т.* Обов'язкові примірники неперіодичних видань України 2006 року: стан та проблеми / Тамара Михайловська, Олена Щєглова // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 7. – С. 10–11.
9. *Рогова, П. І.* Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-і роки XX ст.) : [монографія] / П. І. Рогова ; [наук. ред. О. С. Онищенко ; рец. : О. В. Сухомлинська, Л. А. Дубровіна] ; АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.
10. *Слободяник, М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – К. : Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 268 с.
11. *Соляник, А. А.* Документні потоки та масиви : навч. посіб. / А. А. Соляник ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2000. – 112 с.
12. *Соляник, А. А.* Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник. – Х. : ХДАК, 2005. – 230 с.
13. *Соляник, А. А.* Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект : дис. ... д-ра пед. наук : 07.00.08 / Соляник Алла Анатоліївна ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2005. – 436 с.
14. *Столяров, Ю. Н.* Библиотечный фонд : учеб. для библ. фак. ин-тов культуры, ун-тов и пед. вузов / Ю. Н. Столяров. – М. : Кн. палата, 1991. – 271 с.
15. *Столяров, Ю. Н.* Документный ресурс : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Ю. Н. Столяров. – М. : Либерия, 2001. – 152 с.
16. *Чепурєнко, Я. О.* Державне забезпечення комплектування бібліотечних фондів як фактор формування інформаційних ресурсів / Я. О. Чепурєнко // Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України / ДНТБ України. – К., 2000. – С. 67–69.
17. *Чепурєнко, Я. О.* Система обов'язкового примірника документів в Україні: новий етап розвитку / Я. О. Чепурєнко // Бібл. вісн. – 1999. – № 4. – С. 9–12.